

СРЕДЊОВЕКОВНО НАСЛЕЂЕ

ПАРАКИНОВОГ БРӨДА

muzejparacin.rs

zavicajnimuzejpn@gmail.com

Ако загребемо испод асфалтираних улица и темеља бетонских зграда, територија општине Параћин крије дубоку прошлост, стару вековима и миленијумима. Иако на први поглед скривени, наслеђе, ликови и мотиви средњовековне прошлости Параћина живи су у предањима и легендама његових становника.

Ко су били Вукослав, Цреп и Паракин? Где се налазио утврђени град Петрус?
И где је Дубравница, на којој је извојевана прва хришћанска победа
над Турцима после великог пораза на Марици 1371. године?
Ово су питања пред којима садашње становништво Параћина углавном остаје
немо.

Материјални и нематеријални трагови прошлости су свуда око нас. Чекају на
врховима околних брда, у клисурама река, налазе се у њиховим именима.

Колико је заправо богато средњовековно наслеђе Параћина?

Паракинов брод, био је важна тачка на Цариградском друму, којим су
пролазиле многе војске и освајачи, крсташи, трговци, ходочасници.
Док су из своје утврђене палате на Петрусу, жупан Вукослав и војвода
Цреп контролисали читаву област и штитили источну границу државе,
као властелини српских владара.

У повељама које су иза себе оставили владари из династија Немањић,
Лазаревић и Бранковић, можемо наћи скоро сва параћинска села: Извор,
Горњу и Доњу Мутницу, Лешје, Плану, Клачевицу, Шалудовац, Буљане,
Поповац, Забрегу, Бошњане, Стубицу, Голубовац, Видово, Дреновац, Шавац,
Сињи Вир.

На простору општине Параћин постоји најмање 15 средњовековних цркава
и 3 утврђења. Од тога су на 14 локалитета вршена археолошка ископавања.
Поред ових локалитета, познато је још 28 археолошких налазишта која нису
истраживана.

Ово су сведоци бурне историје и богатог културног наслеђа
средњовековног Параћина и његових становника, сачуваног вековима,
а сада остављеног нама на чување.

На месту на коме цариградски друм прелази реку Црницу, извесни Паракин, историји непознат али жив у народном предању држао је Брод - прелаз преко реке у виду газа или ређе скеле. Уз прелаз се брзо скупише људи да тргују. Локално становништво које се бавило сточарством доносило је стоку, коже, вуну, производе од млека, мед и восак, док је цариградским друмом са разних страна стизала фина увозна роба. Убрзо на Паракиновом Броду се образова стална тржница - средњовековни Трг - уређен по законима средњовековне државе. Уз трг је никло и насеље и први зачеци Праћина.

Најстарији историјски помен Параконовог Брода среће се у повељи кнеза Лазара издатој светогорском манастиру Лавра св. Атанасија и датован је у 1375. годину. У овој повељи Паракинов Брод помиње се као насеље са тргом које је локални властелин Цреп Вукославић уступио поменутом манастиру. Следећи помен се налази у повељи кнегиње Милице из 1396. и тиче се истих поседа.

Овај део Србије држали су Турци, од 1427. до краткотрајног ослобођења 1444. године. У повељи деспота Ђурђа Бранковића из 1452. такође манастиру Лавра св. Атанасија, насеље је поменуто под именом *трг Паракин* и *Паракин са панађуром*, што показује да је и током читавог 15. века, Паракинов Брод био важан локални трг са скелом или прелазом преко Црнице.

Простор централне Србије и Поморавља падају под турску власт најкасније 1456. године. На челу велике војске у јуну 1459. године турски султан Мехмед Освајач на путу до тадашње престонице Србије - Смедерева пролази кроз Паракинов Брод где прелази Црницу. Смедерево под коначну турску власт пада 20. јуна 1459. године што означава и крај српске средњовековне државе. Трг Паракин наставио је да живи и под турском влашћу који у њему током 16. века подижу и мање утврђење.

Параћин на аустријској мапи из 1718.

Петрушка област

Област која се од западних обронака Кучајских планина таласасто спушта ка долини Велике Мораве, у средњем веку називана је општим именом Петрус. У периоду од 14. до 18. века овај назив има разне облике, Пустош Петрус, Петрушка Власт, Предели Петрушки, Петрушка Област, Петрушко Крајиште, Петрушка Нахија, Петрус Дистрикт.

Релативно брдовита територија, испресецана мањим токовима, Јовановачком реком, Грзом, Црницом и Раваницом, спушта се у долињски предео уз сам ток Мораве. Обухватајући тако целу параћинску котлину и суседне ниже планине. Северну границу области у средњем веку је вероватно представљала река Раваница, која се код данашње Ћуприје улива у Мораву. Док се на југ пружала до Јовановачке реке, која протиче у близини села Дреновац. На исток, граница Петрушке области је уједно била и државна граница, која је вероватно била на Честобродици. Док су у селу Извору, петрушки властелини држали царину. Петрушка власт се на запад пружала до Велике Мораве.

У познатим историјским изворима, Петрушка област се први пут помиње у данас изгубљеној повељи цара Душана, који жупану Вукославу дарује крајишну област „Пустош Петрус“, из које настаје Петрушко властелинство под управом породице Вукославић. Ова повеља потиче из периода од 1346. до 1355. године. Петрушке области се дотичу и повеље других средњовековних владара све до пропасти српске средњовековне државе. Ова територија се назива Петрус и током 16. и 17. века, а попис који Аустријанци спроводе 1718. године област назива Параћинско – Петрушки дистрикт. Под турском влашћу, све до почетка 19. века, област се назива Петруш нахија.

Након косовске битке, оснивањем такозване Моравске Србије, због непосредне турске опасности са југа, тежиште српске средњовековне државе сели се на север, односно долину Мораве и Шумадију. Кнез Лазар и његови наследници, владају из Крушевца, Београда и Смедерева, па и суседне области добијају на значају.

У оваквој подели, Петрушка област, представља важну пограничну територију, која у исто време повезује север и југ државе.

Долином Мораве, на свом путу од Београда до Цариграда вековима пролази древни Цариградски друм, *Via Militaris*. На територији Петрушке области он се укрштао са својим источним краком, који је долином Тимока, преко Гамзиграда ишао за Видин. Погодан географски положај, као погранична област, на раскрсници важних путева, пружио је Петрушкој области брз економски напредак. „Пустош“ како је сам Цар назива, ускоро под управом жупана Вукослава и његових синова Црепа и Држмана економски напредује и јача. Они на својој територији подижу десетак цркава и манастира, и дарују светогорским манастирима многе поседе. Највећи извор прихода за петрушке властелине била је мимоходна царина која се налазила у селу Извор, на улазу у петрушку област.

Након погибије Црепа Вукославића на Косову, Петрушко крајиште постаје власт, под директном управом владара, са војном командом. Почетком 15. века, се настављају турски напади на средњовековну Србију, а њихова повремена мета је и град Петрус и петрушка област. Зидине Петруса одолевају турским нападима у периоду од 1402 – 1405. године, док га принц Муса у свом походу на Србију 1413. године највероватније руши. После смрти деспота Стафана, Турци заузимају Петрус, и држе га до 1444. када је враћен деспоту Ђурђу Бранковићу. Централни део Србије и Поморавља пада под коначну турску власт најкасније до 1456. године, када се оснива и Петруш нахија, као део Крушевачког санџака.

Средњовековна Србија била је подељена на мноштво мањих области. То су биле жупе, земље, крајишта и остале мање територијалне јединице, којима су управљале властелинске породице, вазали средњовековних владара. И Петрушка област, којој је у средњем веку припадала територија данашње општине Параћин имала је своју властелинску породицу, Вукославиће (Цреповићи). Међу многим ликовима у средњовековној прошлости Параћина чланови породице Вукославићи заузимају посебно место.

Властелинско порекло породице Вукославић се може пратити од времена цара Душана. Родоначелник те породице био је жупан Вукослав који између 1346. и 1355. од цара Душана добија у баштину „пустош Петрус“. Вукослав са својим синовима Црепом и Држманом 1360. године дарује одређене поседе манастиру Хиландар, што сведочи о томе да је у међувремену Петрушка област економски ојачала. Жупан умире током седме деценије 14. века, и наслеђује га син Цреп.

Цреп Вукославић је носио титулу војводе. Војвода представља припадника војног племства са великим ингенеријама, како у војном као командант војске или једног њеног дела, тако и у економском смислу. Као властелин који је држао пограничну област, војвода Цреп је спроводио контролу, држао царину, обезбеђивао границу па чак спроводио и судску власт. Из историјских извора се може закључити да је био један од важнијих властелина и војсковођа кнеза Лазара. То потврђује и епитет који кнез Лазар упућује Војводи. У једној повељи из 1379/1381 Лазар назива Црепа својим братом. Овде се наравно не ради о родбинској вези. Овај начин обраћања симболизује пријатељски однос између Кнеза и његовог вазала као и блиску сарадњу. Можда је на овај начин кнез Лазар хтео да изрази захвалност војводи Црепу за неке војничке заслуге.

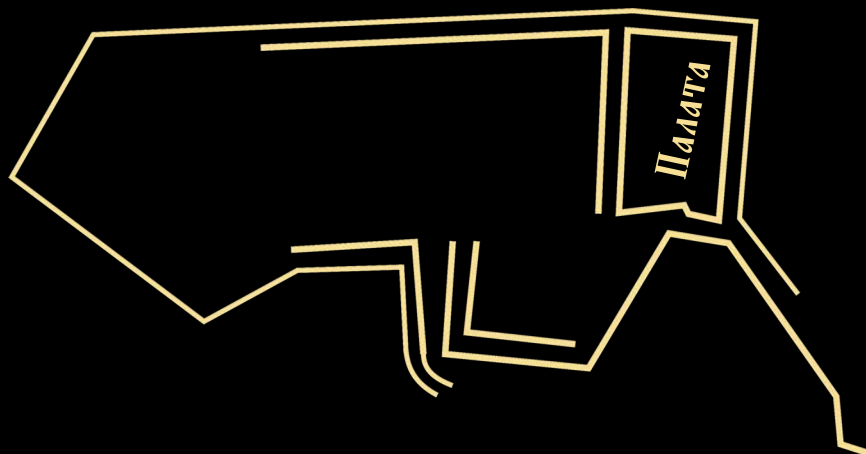
У сачуваним историјским изворима, Цреп се најчешће помиње у контексту битке на Дубравници. На Божић 25. децембра 1381, војска војводе Црепа и непознатог властелина Витомира, предвођена Црепом, поразила је турски пљачкашки одред негде у околини Параћина, највероватније у близини данашњих села Плана и Голубовца. Победа на Дубравници представља први значајни сукоб хришћанске војске са Турцима још од пораза на Марици 1371. Историјски извори не помињу Црепа у биткама на Плочнику 1386. и Косову 1389. године. Међутим, због његове важне улоге у Лазаревој војсци, може се претпоставити да је учествовао и у овим сукобима. У периоду након осме деценије 14. века, познати историјски извори не помињу војводу Црепа Вукославића, тако да се може претпоставити да је погинуо у боју на Косову као и многи други српски витезови.

Други син жупана Вукослава, Држман, је обукао монашку ризу и добио име Дионисије. Замонашио се и остао монах у манастиру Покрова пресвете Богородице у Лешју, где је највероватније као жупанов син, био и игуман.

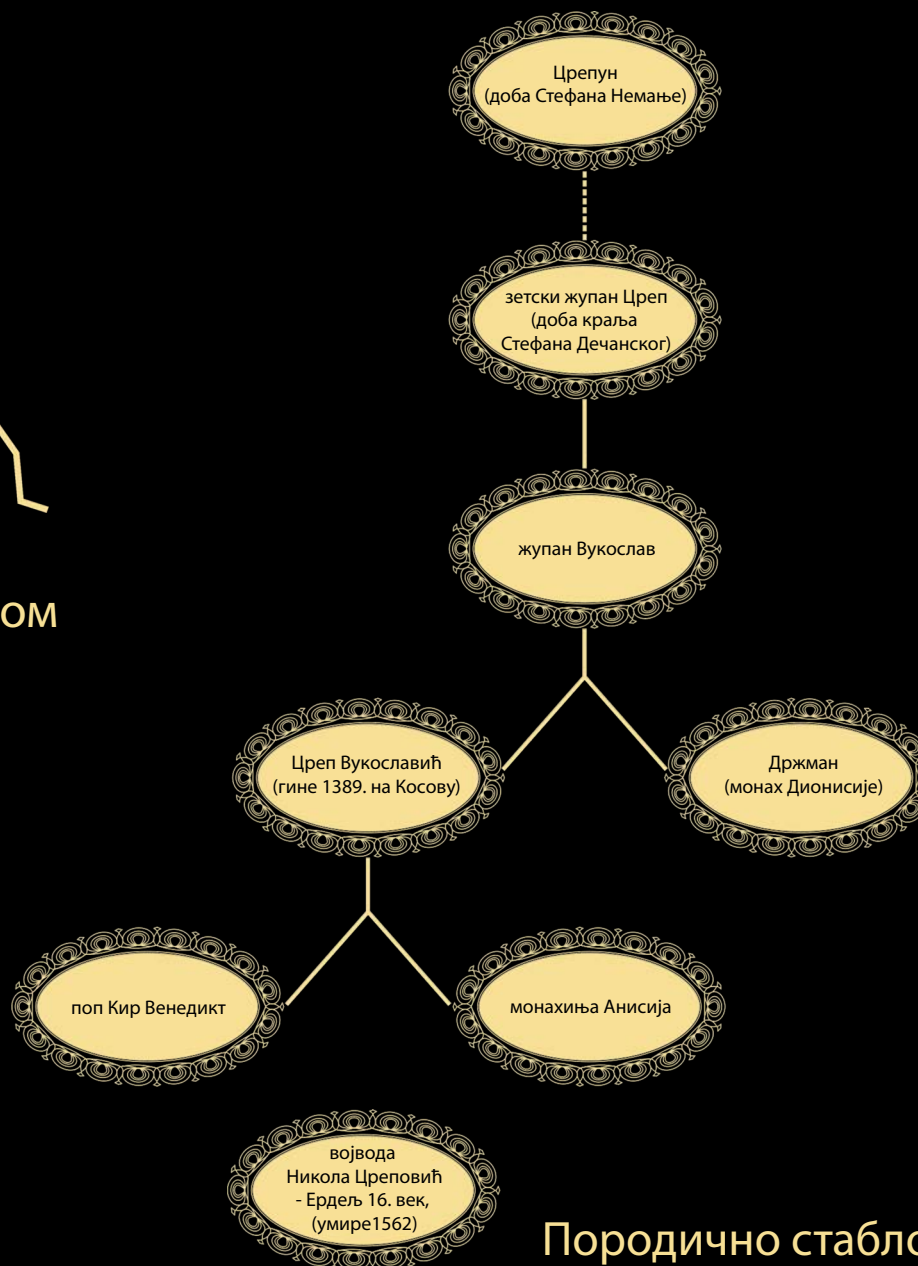
И војвода Цреп је иза себе оставио наследнике, сина Венедикта. Кога историјски извори помињу као свештеника, „попа, кир Венедикта Цреповића“. Деспот Стефан Лазаревић у повељи из 1411. године, потврђује дарове Венедикта Цреповића манастиру Хиландару, у замену за село Лешје. Уз податак о Венедикту, остала је позната и Црепова кћер, монахиња Анисија, умрла 1426/27. године. Пошто су наследници војводе Црепа били свештена лица, у петрушком крајишту је у том периоду вероватно успостављена власт, војна команда, без феудалних поседа.

Породично стабло Цреповић са основом палате и града Петрус

Горњи град утврђења *Петрус* са палатом
војводе *Црепа*

Породично стабло *Цреповић*

Динар цара Душана

Динар цара Уроша

Динар кнеза Лазара

Динар деспота Стефана

Петрус

Средњовековни људи нису живели затворени у утврђењима, окружени дебелим бедемима и високим кулама. Тврђаве и утврђења била су резервисана за војну посаду и властелине. Становништво је углавном насељавало широка пространства богата пашњацима, плодне долине река, или места погодна за трговину и размену.

Суочени са турском опасношћу, људи се приближавају утврђеним градовима, у потрази за сигурношћу иза градских зидова. Такође, у 14. и 15. веку, јачањем привреде долази и до развоја градских насеља, па тврђаве више немају само војну функцију, већ добијају и значај привредног, економског и управног центра. Тада настају градска подграђа, насеља ван бедема, најчешће са тргом, у којима је обављан свакодневни градски живот.

Простор Петрушке области у средњем веку имао је најмање два утврђена града и неутврђено насеље са Тргом на Паракиновом броду. Ова два утврђења, прво једно, а потом друго представљала су управни центар Петрушке области са резиденцијом неког од локалних властелина из породице Вукославић.

Старија од две тврђаве, налазила се на вештачкој заравни, на планини Баби, код данашњег села Лешја. Ово утврђење подиже жупан Вукослав, када од цара Душана добија на управу пограничну област „пустош Петрус“. Испод утврђења, налазио се утврђени манастир посвећен Покрову пресвете Богородице, подигнут почетком 13. века, који жупан Вукослав обнавља и додељује му феудални посед. Овај утврђени град у средњем веку називан је Петрус, као и цела област. Док је данас у стручној јавности познат као „Петрус на планини Баби“.

Економским напретком петрушке области и петрушки властелини добијају на значају, па „пустош Петрус“, прераста у „Петрушку Власт“ и „Петрушко Крајиште“. Цреп Вукославић, добија титулу Војводе, па Петрушка област добија и на војном значају. Убрзо утврђење на планини Баби постаје недовољно, и задржава само своју примарну, војну функцију. Војвода Цреп, на пар километара удаљености, на Чокоће брду, изнад стрме клисуре реке Црнице, подиже ново, веће утврђење, са утврђеном палатом, горњим и доњим градом. Опасано јаким бедемима, и брањено са најмање 3 куле.

Петрус на Црници, заузима камениту зараван, на врху Чокоћа брда, и позициониран је на улазу у клисуру Црнице. Добро одабран положај утврђења, омогућавао је одличну прегледност и контролу над саобраћајницама у долини Мораве. На овој локацији, већ је постојала праисторијска градина и мање утврђење 12. века, а могуће и утврђење из 6. века.

Град војводе Црепа спада у ред највећих брдских утврђења средњовековне Србије са укупном дужином од 297 метара. Благо издуженог облика, тврђава је заузимала скоро целу седласту висораван на Чокоћа брду, неправилног пологоналног облика, прилагођена је конфигурацији терена. Унутрашњи простор утврђења организован је у две целине и састоји се од цитаделе и великог града.

Цитадела се налазила на западном делу утврђења и била је 62 метара дугачка и широка 36. Улаз у цитаделу додатно је штићен сувим ровом. Откривени су зидови цитаделе, дебљине 2,40 м и до 7 метара висине. У цитадели се налазио и објект димензија 10 x 15 метара, вероватно на више нивоа. У слоју шута, пронађени су и остаци фреско малтера, што сведочи о украшеној таваници и зидовима. Пронађен је и под, израђен од вешто уклапаних опека.

У овој грађевини се може препознати палата и резиденција петрушких властелина, пре свега војводе Црепа Вукославића, који је у њој имао и неку врсту престоне дворане. У велики град се улазило кроз капију југозападно од цитаделе, док се на западном и источном бедему налазила по једна кула.

Од краја 14 века, када је град и основан, Србија је под непосредном претњом и са турске и мађарске стране. Петрус је одолевао Турским нападима у периоду од 1402 – 1405, док га 1413. године Турци највероватније руше, као још неке градове у Србији. После смрти деспота Стефана 1427. године, Петрус узимају Турци, све до 1444. када је враћен деспоту Ђурђу Бранковићу. Овај део Србије пада под Турску власт најкасније 1456. године, када Турци оснивају Петрушку нахију, као део Крушевачког санџака. У потоњим вековима, тврђава Петрус губи на значају, а административни центар области у чијем имену се задржава име Петрус, постаје Параћин.

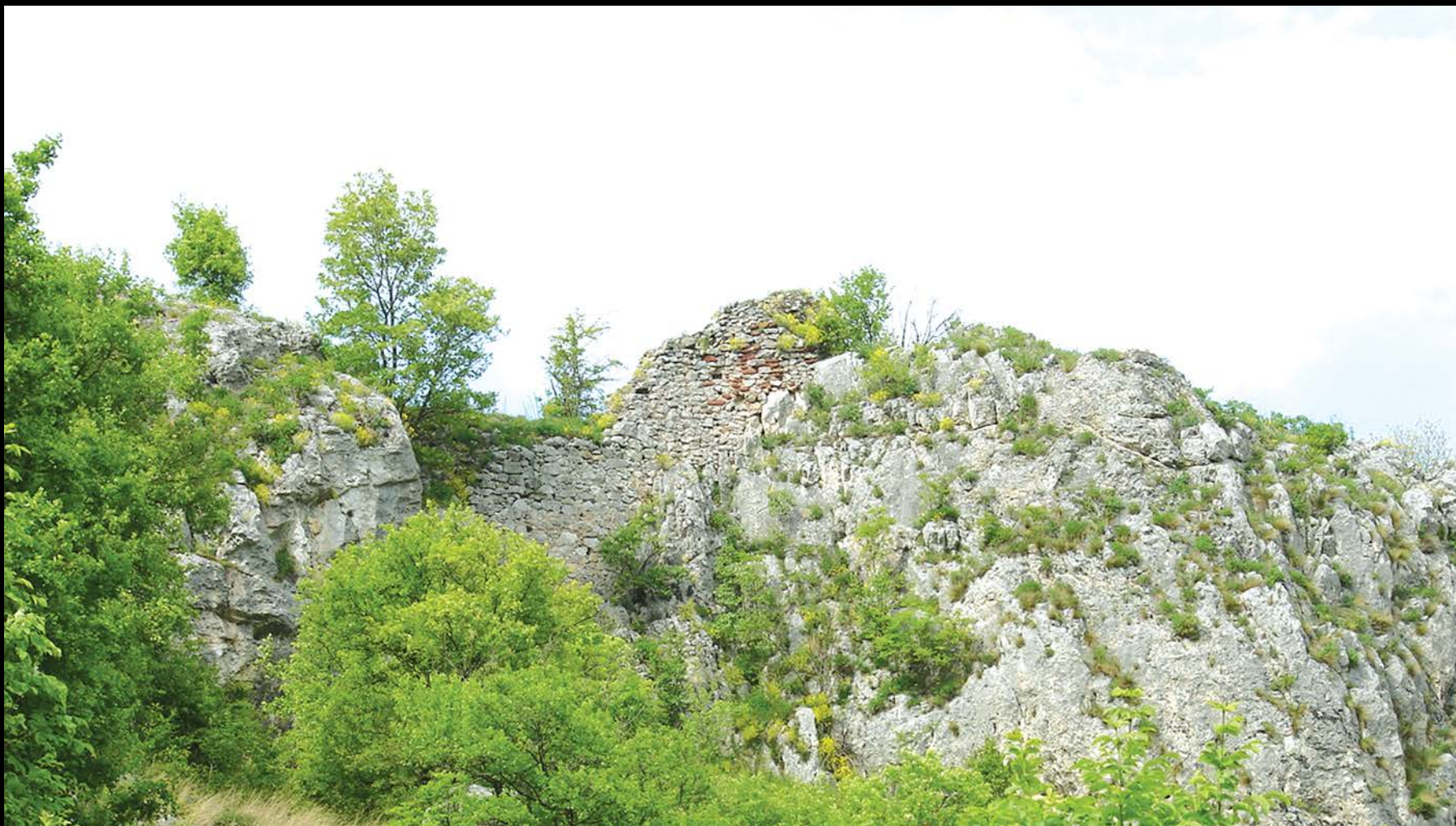
Основа утврђења Петрус

Тлоцрт утврђења *Петрус* - Grand plan of the *Petrus* fortress - цртеж по Марину Брмболићу

Детаљ горњег града приликом истраживања 2004. године

Део источног бедема великог града

Део северног бедема великог града

Средњовековни гроб са некрополе у западном подграђу *Петруса* (лево);
Кула на северном беду великог града (десно).

Духовност и црква пратили су сваки аспект живота средњовековних људи. Црква је поред тога играла важну улогу и у политичком и културном животу. Средњовековни владари су били свесни ове чињенице и сами наклоњени Богу и религији, градили су цркве и манастире и богато их даривали драгоценостима и поседима, док су за узврат добијали политичку подршку црквених великодостојника.

Након битке на Марици 1371. и Никополја 1396. многи монаси са Атоса, Синаја и из Бугарске бежећи пред турском опасношћу проналазе уточиште у моравској Србији кнеза Лазара и његовог сина деспота Стефана Лазаревића. Српски владари примају духовнике са разних крајева и зидају им цркве и манастире на својим поседима. Овим путем у моравској Србији образовало се неколико духовних центара, а међу њима и један у Петрушкој области, познат и као „Мала света гора у клисури Црнице“.

Најстарија црква у Петрушкој области налазила се код села Лешја. На овој локацији постоје остаци 2 цркве. На темељима цркве из 12 века, жупан Вукослав подиже манастир посвећен Покрову пресвете Богородице. Манастирска црква трпи још једну обнову у 15. веку, када се прилагођава моравском типу цркава.

Манастир Петруша налази се на крају клисуре Црнице, непосредно под бедемима града Петруса. Манастирска црква у архитектонском смислу представља цркву моравског типа и подигнута је на малом платоу уз сам ток Црнице. Манастир је био посвећен благој Марији. Подигнут је крајем 14. века.

Манастир св. Јован Главосек налази се узводно од Петруше у атару села Забрега. Као и Петруша, позициониран је на обали Црнице, директно испод зидова Петруса. Црква је призидана уз саму стену и једноставне је архитектуре. Манастир је подигнут почетком 15. века. Турци га вероватно руше у једном од похода, па је обновљен 1507. године о чему сведочи натпис уклесан у блок пешчара, пронађен у оквиру цркве, који се данас чува у нашем музеју.

Манастир Намасија налази се у средишњем делу клисуре Црнице, око 1,5 км североисточно од Забреге, и представља један од већих манастирских комплекса у клисури. Манастир је скривен на малом платоу поред реке Црнице и приступ му је могућ само са севера, предходно прегазивши реку, или са истока, узаном станицом која кривуда између реке и стена. Манастир је подигнут у 15. веку, али је обнављан током 16. и 17. века. Уз цркву је призидан и параклис, посвећен светом Николи. Поред цркве и параклиса у комплексу се налази и низ других грађевина и просторија. Највећа од ових грађевина налази се северно од цркве. У оквиру ње је била сазидана и велика пећ са димњаком, тзв. мутвак, који се и данас може видети у манастирском комплексу.

Манастир светог Сисоја, налази се на самом улазу у клисуру Црнице. Први подаци о манастиру потичу из 1398. године, а угледни духовник Сисоје Синаит помиње се као игуман. Манастирски комплекс и црква су највећи у читавој петрушкој области. Средњовековни изглед манастира је био прилично очуван и пре реконструкције, са очуваним живописом, апсидама и осталим архитектонским елементима. Сама црква била је посвећена Преображењу.

Поред горе поменутих цркава, у клисури Црнице, и читавој петрушкј области постојало је још десетак сакралних објеката. Међу познатијима су, манастир света Петка у Извору, Црква Краса у Буљану, цркве посвећене св. арханђелима у Давидовцу и Стубици, као и црква Петковица у Забреги.

Иако се углавном не ради о монументалним споменицима црквене архитектуре, групација средњовековних манастира подигнутих око тврђаве Петрус представља занимљиву појаву у религиозном животу средњовековног Поморавља и Србије.

Основе црква и манастира

црква
манастира
Сисојевац

црква
Св. Арханђели,
Стубица

Црква II,
Забрега

Црква
Свете Богородице,
Лешје

Црква
Св. Арханђела,
Давидовац

црква
манастира
Намасије и параклис

Црква
манастира
Св. Јована
Главосека

Црква I,
Забрега

црква
Блага Марија
Петрушка

црква
Св. Петка,
Забрега

Црква
Краса,
Буљане

Црква Петруша

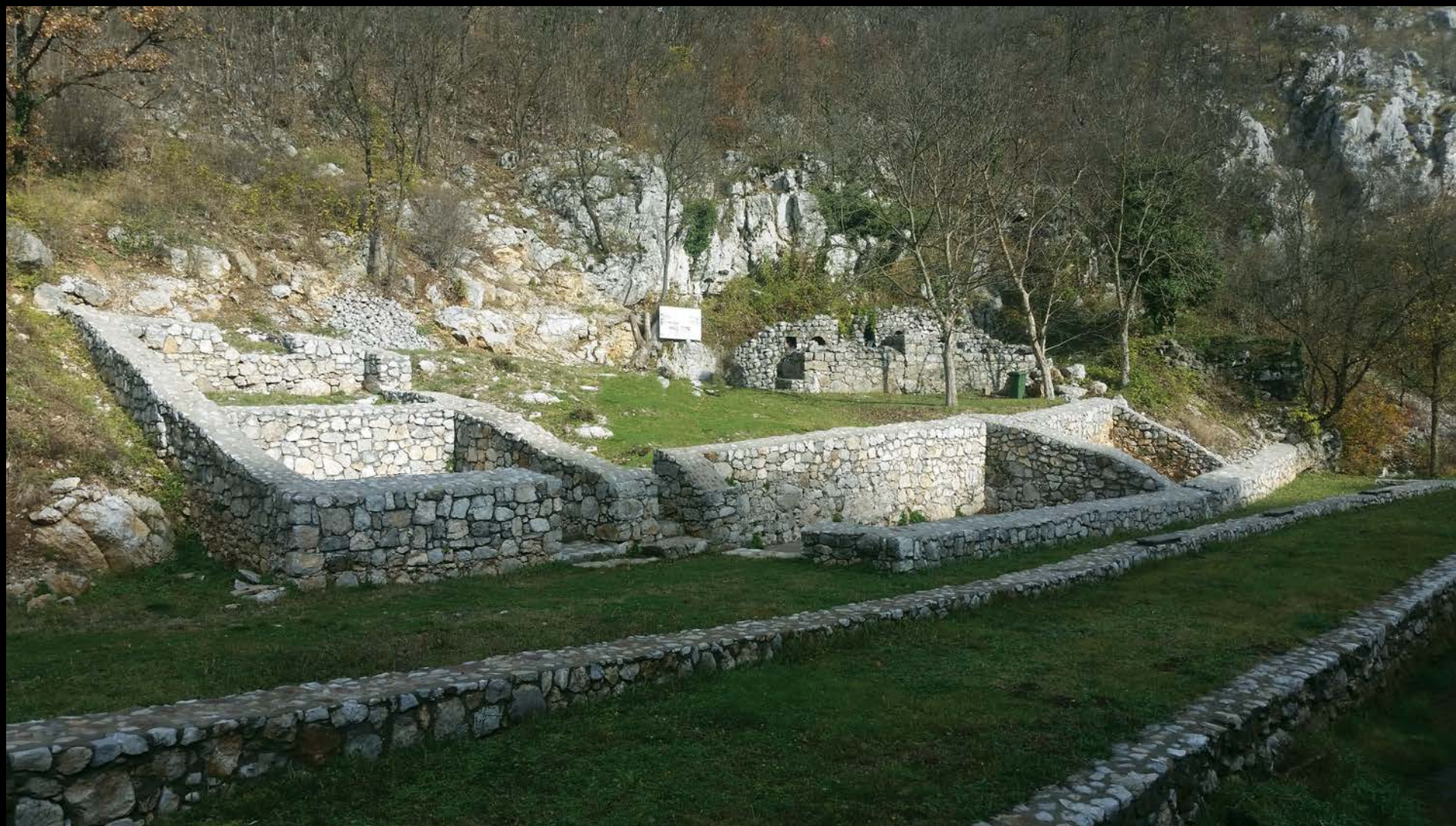
Део апсиде цркве Петруша

Улаз у цркву Петруша

Детаљи унутрашњости цркве Петруша.

Манастир Св. Јована Главосека после конзервације

Манастир Светог Јована Главосека

Манастир Св. Јована Главосека пре конзервације

Манастир Намасија

Манастир Намасија, 14 - 15. век.

Манастир Намасија, 14 - 15. век.

Манастир Намасија, 14 - 15. век.

Манастир Намасија, 14 - 15. век.

Пећина испод крстате стене

Средњовековни предмети и оружје

1. Чутура, 2. Привезак, 3. Део кадионице, 4. Огрлица из Лешја, 5. Украсна коштана оплата, 6. Маказе, 7. Тестера, (1, 2, 3, 5, 6, 7. лок. *манастир Намасија*,) 14 -15. век, 8. Сабља, 11 - 13. век, 9. Дворучни мач, извађен из Мораве код Багрдана, случајан налаз, 15. век.

Завичајни музеј Параћин - Средњовековно наслеђе Паракиновог Брода -

Уредник изложбе

Бранислав Стојановић

Издавач

Завичајни музеј Параћин

Аутор изложбе

Филип Стефановић

Графички дизајн

Емина Младеновић

Аутори фотографија

Филип Стефановић и Дејан Јовановић